

PRIVATE VIRKSOMHEDER I GRØNLAND

Af cand. polit. *Pie Barfod*

Straks ved kolonisationens begyndelse i 1721 blev handelsvirksomheden i Grønland monopoliseret. Periodevis derved at man gav private eneret på handelen med grønlænderne, men fra 1774, da Den kongelige grønlandske Handel blev oprettet, var der tale om statsmonopol, der varede uindskrænket helt op til 1950.

Monopolet blev ikke oprettet for at opnå fortjeneste ved køb og eksport af de grønlandske produkter. Man ønskede at forhindre, at grønlænderne blev udnyttet af private handelsfolk, og at beskytte befolkningen mod verdensmarkedets stærkt svingende priser på de grønlandske eksportprodukter, der oprindeligt hovedsagelig bestod af sælskind, ræveskind og isbjørneskind samt hval- og sælolie.

Handelen førte derfor en konjunkturudlignende prispolitik ved i gode år, hvor der på verdensmarkedet opnåedes høje priser for de grønlandske varer, at betale befolkningen mindre, end salgsprisen betingede, for så til gengæld at kunne opretholde priserne fra de gode år i de år, hvor salgspriserne lå lavt.

Monopolet medførte imidlertid også, at det grønlandske samfund blev isoleret fra omverdenen. Fra mange sider anså man, efterhånden som tiden gik, dette for at være en ulempe, der ikke kunne opvejes af monopolets gunstige virkninger. Mange af de kommissioner, der i tidens løb har behandlet grønlandske spørgsmål, har derfor haft ophævelse af monopolet på dagsordenen, men vovede, når det kom til stykket, ikke at tage et så afgørende skridt.

Først da Grønlandskommissionen af 1948 tog de grønlandske samfundsproblemer op til nærmere overvejelse derunder i særlig grad de økonomiske spørgsmål, blev der stillet forslag om en lempelse af statens monopol. De grønlandske landsråd var da i modsætning til tidligere gået ind for, at der under statskontrol blev givet det danske private initiativ indpas i Grønland.

Kommissionens forslag gik ud på, at den del af monopolet, der vedrørte forarbejdning og eksport af grønlandske produkter, skulle ophæves, men således at der af hensyn til befolkningen fortsat måtte være begrænsninger i de privates handlefri-

hed. Kommissionen mente derimod ikke, at tiden var moden til også at ophæve monopollet på forsyningstjenesten.

Da folketinget i 1950 skulle behandle kommissionens forslag, var der imidlertid en stærk stemning for også at ophæve forsyningsmonopolet. Ved den lov, der blev vedtaget om næringsvirksomhed i Grønland – lov nr. 277 af 27. maj 1950 om udøvelse af erhverv i Grønland – blev derfor også Den kgl. grønlandske Handels forsyningsmonopol ophævet. Handelens forsyningspligt blev derimod opretholdt.

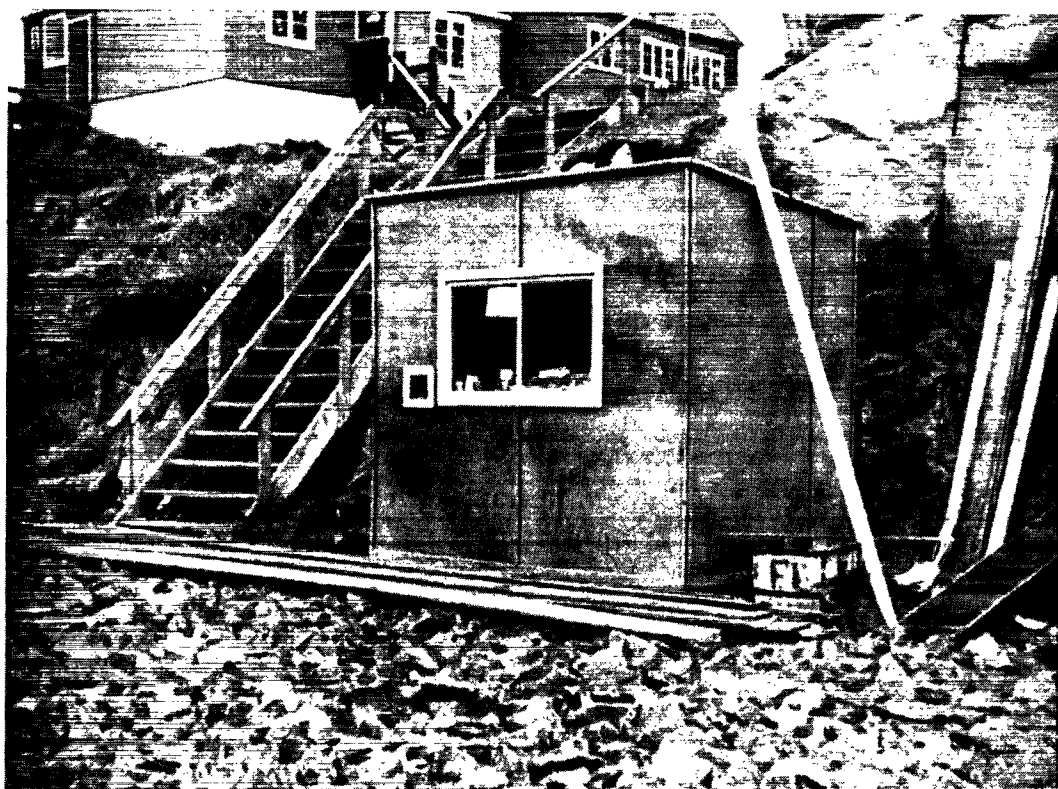
Forudsætningen for at måtte drive erhvervsvirksomhed i Grønland inden for produktion, eksport og handel er herefter, at man løser næringsbrev. Udover de sædvanlige i Danmark gældende betingelser herfor kræves fast bopæl i Grønland i mindst 6 måneder. Fangst, jagt og fiskeri kan dog drives af alle uden næringsbrev, blot de har fast bopæl i Grønland.

Når man i kommissionen og senere også i folketinget gik ind for at åbne Grønland for privat erhvervsvirksomhed, var det ikke for at danske herneldefra skulle få mulighed for at opnå fortjeneste på grønlændernes bekostning. Årsagen var udelukkende, at man derigennem regnede med tiltrængte impulser og initiativ fra dansk side, der kunne forbedre det grønlandske samfunds økonomiske vilkår.

Virkningerne af monopolets ophævelse.

Omkring 1950 var det den almindelige opfattelse, at det først og fremmest var fiskeri og eksportproduktion, der ville friste dansk kapital og danske interesser. Enkelte begyndte også, men de fleste opgav hurtigt, selv om de fik gunstige låne- og garantiordninger fra statens side. Eksportvirksomheden og behandlingen af de grønlandske produkter har derfor gennem årene i det store hele fortsat været på statens hænder, først i de sidste år har der på ny vist sig interesse for at oprette fiskeindustrier, senest er i august 1963 i Godthåb åbnet et stort fiskeindustrianlæg, der drives som et dansk-grønlandsk-færøsk aktieselskab.

Medens man således ikke nåede de ventede resultater inden for den private produktions- og eksportvirksomhed, var interessen for privat handelsvirksomhed langt større end forudsat. Bagefter er det ikke vanskeligt at forstå, at det var på dette felt, monopolets ophævelse især fristede til etablering. Gennem generationer havde man kun kendt det vareudvalg, som Handelen præsenterede for sine kunder, og som år for år kun indeholdt få ændringer. At grønlænderne trods små indtægter let lod sig friste af andre varer, selv om de måske ikke var bedre end Handelens, kan ikke undre, ej heller at de ønskede et større og mere alsidigt vareudvalg end det, Handelens butikker indeholdt. Også Handelens prispolitik indbød private til at slå sig ned som handlende. Fra gammel tid var priserne på luksusvarer og på varer, der ikke

Mange butikker er begyndt i det små, enten i et skur som dette eller i en privatbolig – de såkaldte sovekammerbutikker.

Foto: Pie Barfod

ansås for nødvendige i det daglige forbrug, fastsat så højt, at man for den opnåede fortjeneste kunne holde priserne på nødvendighedsvarer nede. Private havde ingen forsyningspligt og kunne derfor indskrænke sig til at sælge de luksusbetonede varer, og selv om de holdt lidt lavere priser end Handelen, var der mulighed for en særdeles god fortjeneste. Dette urimelige forhold er dog nu ændret, idet Handelen har fået eneret på visse varer, og som grossist sælger disse varer til private. At der ikke betales direkte skatter, har naturligvis også været et incitament til at oprette forretninger i Grønland.

Også restaurationsvirksomhed, der hidtil var ganske ukendt i Grønland, fristede en del. Udskænkning af spiritus kræver imidlertid tilladelse fra landsrådet, og de tilladelser, der i de første år blev givet, er for størstepartens vedkommende blevet indtaget igen. Dette har gjort, at restaurationer kun findes i enkelte byer, men kaffebarer o. l. er i stedet begyndt at opstå. Endvidere kan nævnes, at foreløbigt et af statens gæstehjem er blevet overdraget til en privatmand og omdøbt til hotel.

Foto: Pie Barfod

*En af de få restauranter, der fortsat har spiritusbevilling.
Udskænkning er dog kun tilladt mellem bestemte klokkeslet.*

Den handels- og restaurationsvirksomhed, der i dag er på private hænder i Grønland, formidlede i 1960 omkring 15 pct. af den samlede detailomsætning i Grønland, svarende til 10–11 mill. kr.

Et andet felt, som private efter monopolets ophævelse begyndte at interessere sig for, var håndværks- og entreprenørvirksomheden. Det er særlig inden for boligbyggeriet, de private håndværksmestre har gjort sig gældende, og i årene 1960–61 udførte de næsten 60 pct. af boligbyggeriet til befolkningen. Efter at man er begyndt på etagebyggeri i større omfang, er andelen faldet noget, men mestrenes samlede omsætning stiger stadig, og man regner med, at den i 1963 kommer til at ligge på omkring 13 mill. kr.

Af andre virksomheder, som private har oprettet, må særlig nævnes servicevirksomhed af forskellig art. Mest omfattende er her vognmandsvirksomheden, og i Godthåb er flere begyndt taxakørsel. I øvrigt er det områder som frisør, vaskeri og syning, der har lidt betydning. Særlig omfattende har servicevirksomheden dog

*Mange af de private forretninger har specialiseret sig i bestemte varer.
I Godthåb findes Grønlands eneste boghandel.*

Foto: Pie Barfod

hidtil ikke været, alt i alt var omsætningen i 1960 på omkring 1 mill. kr., men den udvikling, Grønland er inde i, vil i de kommende år give netop sådanne virksomheder store chancer.

Grønlændernes og danskernes placering i erhvervslivet.

Straks ved lovens ikrafttræden blev der løst næringsbrev af mange, såvel grønlandere som danskere, men det var først og fremmest de danske, der fik sat en virksomhed i gang. Det gjaldt både inden for handel, bygningshåndværk og de øvrige områder. Det er stadig danskerne, der dominerer, selv om enkelte grønlandere også har haft held med sig til at oparbejde efter grønlandske forhold ret store virksomheder. Ser man alene på næringsbrevenes antal, er de udstedt til langt flere grønlandere end danskere, og ligeledes er der i dag langt flere grønlandske virksomheder i gang end danske, men mange har opgivet, og de fleste, der driver en

virksomhed af den ene eller anden art, har kun en ganske beskeden omsætning, og virksomheden drives ofte kun som bibeskæftigelse.

I 1961 foretog Grønlandsudvalget af 1960 en undersøgelse over den private næringsvirksomhed i Grønland, og de tal i nærværende artikel, der vedrører årene op til 1961, stammer fra denne undersøgelse.¹

Ialt var der i årene 1952–1960 udstedt 476 næringsbreve, men kun de 183 blev benyttet i 1961, hvilket år der var 176 virksomheder i gang – enkelte virksomheder har 2 indehavere med hver sit næringsbrev.

Fordelingen af virksomhederne efter virksomhedens art og efter om indehaverne er grønlændere eller danskere fremgår af nedenstående oversigt.

Igangværende virksomheder foråret 1961.

	Grønlandsk indehaver	Dansk indehaver	Ialt
Handels- og restaurationsvirksomhed m. v.	86	30	116
Bygningshåndværkere	10	24	34
Servicevirksomhed m. v.	14	12	26
Ialt	110	66	176

Det ses, at antallet af handels- og restaurationsvirksomheder med grønlandsk indehaver er næsten 3 gange så stort som antallet af virksomheder med dansk indehaver. Af den samlede omsætning i 1960 på 10–11 mill. kr. tegnede grønlænderne sig imidlertid kun for 3–3½ mill. kr., medens de langt færre danske virksomheder havde en omsætning på 7–7½ mill. kr. Denne udvikling kan ikke undre. For med held at sætte en handelsvirksomhed i gang kræves startkapital og forretningskyndighed og helst også leverandørkredit. På alle tre felter er grønlænderne dårligere stillet end de danske, der kommer henedefra.

Grønlændernes indtægter ligger gennemgående lavt, så kun få har mulighed for at spare op til den kapital, der er nødvendig for at etablere selv en beskeden forretning med butikslokale og varelager. Erhvervsstøttelån har de indtil for nylig kun kunnet opnå i ganske enkelte tilfælde, og i Grønland eksisterer ikke andre lånemuligheder. De danske har ofte, før de ned sætter sig som handlende, arbejdet på udsendt løn for staten og derved haft mulighed for opsparing, så de ikke har måttet begynde på bar bund. Ganske enkelte danskere har også kunnet skaffe sig banklån eller private lån i Danmark.

¹ Mogens Boserup: Økonomisk politik i Grønland, bilag 11. København 1963.

Foto: Pie Barfod

Denne kiosk, der har en efter grønlandske forhold meget stor omsætning, drives af Godthåb forsamlingshus, der derved får midler til forsamlingshusets drift. Også forsamlingshuskomiteer i andre byer er begyndt kioskvirksomhed for derigennem at få skaffet den nødvendige grundkapital til bygning af et forsamlingshus.

En anden afgørende faktor er de fleste grønlænderes fuldstændige ukendskab til privat handelsvirksomhed, deres mangel på forretningsforbindelser i Danmark og manglende viden om, hvordan de skal komme i forbindelse med grossister i Danmark. Man behøver blot at tænke på den enkle kendsgerning, at langt fra alle grønlændere kan skrive dansk, og at de ikke har mulighed for at slå op i en telefonbog for at finde frem til de grossister, der forhandler en ønsket vare. Ofte vil grønlænderne derfor være henvist til at bruge Handelen som grossist og afskæres derved fra at føre et andet vareudvalg end Handelens butikker. De danske er vokset op i et land, hvor privat handel er en selvfølge, og de fleste har derfor en vis viden om, hvad der kræves for at sætte en virksomhed i gang. De har langt nemmere ved at komme i kontakt med grossistvirksomheder, de kender vareudvalget i Danmark og kan derfor se, hvad der savnes i Grønland.

Endelig har det også været vanskeligere for grønlænderne at skaffe sig leverandørkredit. Skat alle varer betales kontant, er det klart, at de få midler, grønlænderne har til rådighed, kun har givet mulighed for et ganske beskedent vareudvalg.

De her nævnte forhold i forening har gjort, at mange grønlændere synes at have mistet modet og enten knap er kommet i gang eller er ophørt med deres virksomhed efter kort tid. Er der i en by foruden en grønlandsk virksomhed oprettet en dansk virksomhed inden for samme vareområde, vil den danske virksomhed meget let med sine større muligheder udkonkurrere den grønlandske.

At det alligevel er lykkedes enkelte grønlændere at få etableret ikke helt små virksomheder er derfor imponerende. I 1960 havde 9 handelsvirksomheder med grønlandsk indehaver hver en årsomsætning på mere end 100.000 kr., en enkelt helt op omkring ½ mill. kr.

Også danskere klager dog over de vanskeligheder, de må kæmpe med for at opnå leverandørkredit og kapital til udvidelse af deres virksomhed.

For at forbedre lånemulighederne og indkøbsmulighederne er der oprettet et aktieselskab, Grønlands indkøbsring, der herved virker som fælles indkøbskontor for en række private butikker i Grønland, de såkaldte kajakbutikker. I 1962 formidlede indkøbsringen indkøb for ca. 5 mill. kr.

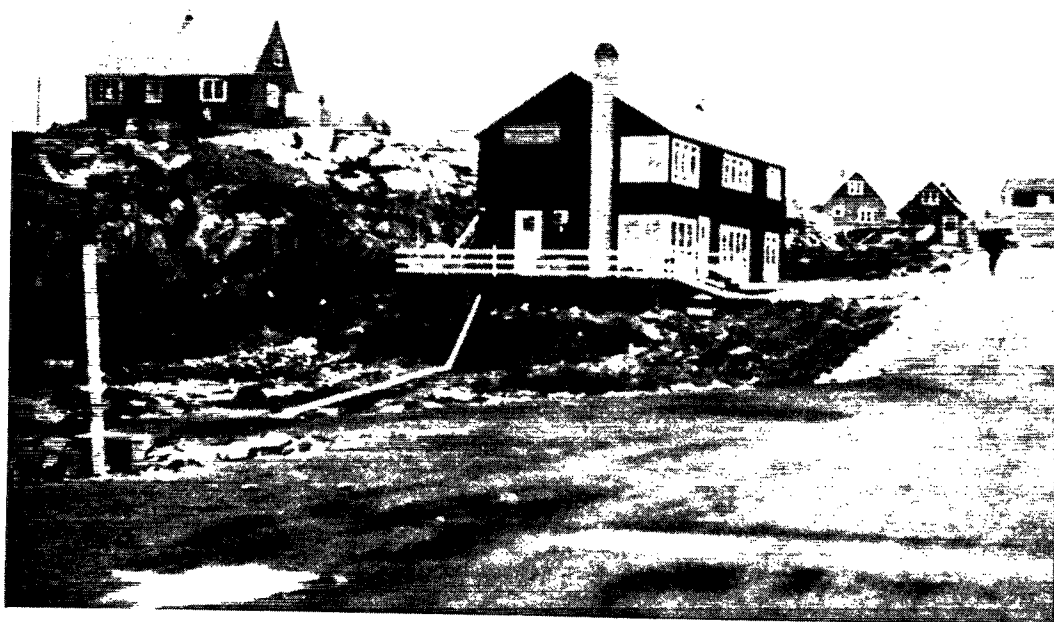
Inden for håndværksvirksomhederne dominerer danskerne ikke blot i omsætning, men også i antal. De 10 grønlandske virksomheder havde i 1960 en omsætning på ialt 1 mill. kr., og de 24 danske på ialt 5 mill. kr. Når relativt få grønlændere har nedsat sig som håndværksmestre, hænger det sammen med, at endnu kun få har opnået den nødvendige faglige uddannelse, men også her gælder, at enkelte grønlændere i de senere år har oparbejdet en ikke helt lille virksomhed.

Vurdering af udviklingen.

Om man vil opfatte det private islæt i Grønland som et fremskridt eller tilbageskridt vil naturligvis i nogen grad afhænge af ens almindelige indstilling til statslig kontra privat virksomhed.

Uanset ens principielle indstilling hertil er der dog måske visse forhold, som de fleste kan være enige i.

Næppe mange vil anse det for ønskeligt, at danske hervedfra på grund af de særlige skattemæssige fordele og de muligheder, der har åbnet sig i de senere år i Grønland, skaffer sig en lettjent formue, som de derefter tager med tilbage til Danmark. Mindre betænkeligt vil det dog være, hvis de samtidig oplærer grønlændere i deres virksomhed, således at den ved deres afrejse kan blive overtaget af grønlændere enten på privat basis eller som et kooperativt foretagende.

*Dette er en af Grønlands største privatbutikker,
DOBI i Egedesminde, der har yderligere en butik i byen.*

Foto: Hjalmar Petersen

For butiksvirksomhederne gælder det, at sådan oplæring nok kun i begrænset omfang finder sted, og at de danske forretninger snarere forhindrer grønlænderne i selv at komme i gang. Det er i alt fald blevet oplyst af flere grønlændere, at de ikke har kunnet komme i gang eller har måttet opgive en påbegyndt virksomhed, fordi de ikke har kunnet klare sig i konkurrencen med danskerne.

Anderledes ligger det for bygningshåndværkerne. Her har de danske ofte taget grønlændere i lære, og da de gennemgående bliver på stedet en række år, er der grund til at tro, at den oplæring, der finder sted hos de private mestre, ikke er dårligere end ved statens virksomheder, hvor formænd og øvrige personale stadig skifter. Da de lokale mestre ikke blot påtager sig den virksomhed, som ellers ville blive udført af statsansatte, men også træder i stedet for de entreprenørvirksomheder i Danmark, der hvert år gennemfører store bygge- og anlægsarbejder i Grønland med så godt som udelukkende udsendt arbejdskraft, betyder de lokale mestres virksomhed, at flere grønlændere end ellers kan få uddannelse og beskæftigelse i Grønland som håndværkere.

Som en positiv virkning af den private virksomhed må også nævnes, at ikke helt få danskere har slået sig ned ikke kun for kortere tid, men tilsyneladende for at blive. De har giftet sig med grønlændere og vil vel efterhånden indgå som en natur-

lig bestanddel i det grønlandske samfund og kan være med til at tilføre dette værdifulde impulser.

Fra mange sider havde man ønsket, at det — især inden for handelen — først og fremmest var kooperative virksomheder, der kom til at træde i stedet for staten, for at man derved kunne undgå, at enkelte personer skulle opnå urimelige fortjenester. Endnu har der kun været spage tilløb til kooperativ virksomhed, men et enkelt eksempel er værd at nævne, nemlig at Handelens butik i Nanortalik er ved at blive overtaget af en i byen dannet brugsforening, og den vil blive ledet af en grønlandsk butiksbestyrer.

Hvilken indstilling man end har til den private virksomhed i Grønland, er der ingen vej tilbage. Antallet af privatejede virksomheder vokser år for år, og omsætningen inden for disse virksomheder stiger støt og roligt.

Det spørgsmål, der nu kræver sin løsning, er derfor, hvorledes man kan sikre, at den grønlandske befolkning fremover får de tilstrækkelige muligheder for at gøre sig gældende. Der synes ikke at være megen stemning for at gå den negative vej at forbyde danske hervedfra at drive privat virksomhed i Grønland, og man må da i stedet søge at iværksætte positive foranstaltninger, der kan forbedre grønlændernes chancer, som f. eks. udvidede lånemuligheder og forbedrede uddannelsesmuligheder.

Grønlandsudvalget af 1960 har allerede beskæftiget sig en del med spørgsmålet om privates virksomhed i Grønland, og er derunder bl. a. kommet ind på de manglende kreditmuligheder for grønlænderne og anvist veje, hvorved de kan forbedres uden direkte oprettelse af banker og kreditforeninger i Grønland. Endnu er der dog i forbindelse med grønlændernes og danskernes deltagelse i det private erhvervsliv mange uafklarede spørgsmål, som fortsat behandles i grønlandsudvalget.